

ستارگان قرن هفتم

فتح شهر مستك (۱) ملك شمس الدين در خلال سال (۶۵۰ هـ) چهارتن از امرای سپاه خود را بایست نفر دیگر برسم رسالت بدر بار ملك شاه هنشاه و سایر امرای بعضی مناطق گسیل داشت و ایشا ترا به فرما نبر داری خویش فرا خواند چون فرستادگان ملك به شهر «مستك» مفر فرما نرو ائی ملك شاه هنشاه و بهر امشاه فرود آمدند فرمان ملك شمس الدين را به ایشان نمودند شاهنشاه پس از سه روز مهلت اظهار داشت كه ملك شمس الدين هر قدر مالی كه مقرر كند به گماشتهگان وی در هر سال میپردازیم و هر گاه بدینجا لشكر كشد جز زپان سودی برای او تصور نمیشود. قاصدان برگشتند و گفته او را بسمع ملك شمس الدين رسانیدند. وی در اوایل محرم سال (۶۵۲ هـ) در حالیکه ملك شاه هنشاه بایهرا مشاه پسرش و میرانشاه داماد خود شهر «مستك» را گذارده و با پنج هزار مرد سپاهی به قلعه خاسك، پناهنده و متحصن گردیده بود آن شهر را فتح کرده حکومت آنجا را به ملك تنج الدين داده کرده برای در میرانشاه كه چندی قبل به اردوی او پیوسته بود تفویض کرد و سپس برای ازین بودن ملك شاهنشاه و پسر و داماد او كه در قلعه خاسك، متحصن گردیده بودند به محاصره آن قلعه پرداخت و بعد از جنگ سختی كه در میان طرفین رخداد، ملك شمس الدين غالب آمد و قلعه را بدشود و شاهنشاه را بانود تن از اقارب او بقتل رسانید.

همچنان در خلال سال (۶۵۳ هـ) قلعه ای تیرانی (۲) را كه در استحکام و متانت نامی

(۱) باقوت در معجم البلدان (ص ۴۹۱) می نویسد: «دالمتنج مدینه بالسند من ناحیه يقال لها السرا، بينها وبين قندهار اربع مراحل و بينها و بين بست سبعة ايام او نحو هامن جهة الشرق والعجم يقاون مستك والله اعلم في اي لمة تكون» مستك اکنون در بلوچستان موجوده بصورت قصبه ای افتاده است (پتة خزانه ص ۱۵۲) امیر محمود «اندر سنه ۶۵۲ تك وار بعماً ته غرچستان را بگشاد و شاره شاه غرچستان را بیاورد و بند کرد و بشهر مستك فرستاد» (زین الاخبار كرد یزی ص ۵۶)

(۲) «تیری وادی سرسبز و وسیعی است كه یوره دریا بان كوههای جنوبی غور بطول تقریباً شصت كروه و وسعت زیاد شرقاً و غرباً بدو كنار دریا چه تیری افتاده و این دریا چه بعد از طی فا صله مذکور به دهر اوت میگردد، و آن ناحیه را سرسبز و شاداب می سازد و بالاخره به هیرمند میریزد... تیری در عصر مقارن بزمان غوردیان شهر تی داشت و دارای حصار مشهوری بود كه اکنون هم بقایای بسی از قلاع قدیمه بالای تپه ها و واقع متعدد آن نمایان است» (رك - مقالات مناطق جنوبی غور - شماره ۷ سال ۵ آریانا)

بر آورده بود فتح کرد . و حصار کبیرا ، رانیز بشکشد و فرمانروای آن قلعه را که
شعیب نام داشت بقتل رسانید . کشته شدن این مردمو چپ خشم و هراس پسرعموی
اوه سندان ، که در اردوی ملک شمس الدین بصرمی برد گردید و پس از مذاکره با باران
خود باین نتیجه رسیدند که از اردوی ملک دوری کنند . بنا بر این به حصار دو کی ،
پناهنده شدند و به تحکیم قلعه پرداختند . امالشکر یان ملک شمس الدین در خلال
سال (۶۰۴) آن قلعه را در محاصره گرفت و پس از کوشش بسیار به فتح آن
موفق شدند . و سندان در اثنای جنگ و حمله کشته شد و بقیة السیف ساکنان
قلعه اسیر گردیدند .

ملک شمس الدین بالاخره پس از فتح قلعه ، ساجی ، در سال (۶۰۶ هـ) به تکنایاد فرود
آمد و حکومت آنجا را به مبارز الدین محمدنهی تفویض کرد و سپس بسوی هرات
رهسپار گردید . آنروز یکه بدان شهر وارد میشد بزرگان و مشاهیر و سایر مردم
به پیشواز او از شهر بیرون شتافتند و بدین ترتیب ملک شمس الدین پس از چند سال
مسافرت که همه اش بچنگ و قلعه کشائی گذشت باردیگر به مقرزمامداری خویش
برگشت و زمام امور را مجدداً بدست گرفت .

فتح سیستان ۶۰۶

ملک مدت چندی در پایتخت خود هرات ، آرمید ولی یکچیز همواره فکر او را
بغور مشغول میداشت ، و آن بدست آوردن خطه سیستان ، و ضمناً گوشمالی زمامدار
آن ملک علی مسعود بود که از همان مراحل نخست زمامداری اش با وی چندان
صمیمی نبود آنسان که شایسته بود اطاعت نمیکرد . چه در موقعیکه حکام برخی
از ولایات دور و نزدیک هرات شخصاً بدربار ملک شمس الدین برای عرض تبریک
و اظهار فرمانبرداری حاضر شدند ، وی دوتن از خد متگاران خویش را برای ابراز
مراتب عرض تبریک و فرمانبرداری بخدمت ملک فرستاد و بدینوسیله خود از حضور
در خدمت او سر باز زد .

این مرد در حقیقت خود را هم ترازوی ملک میدانست و با وی رقابت میکرد
و پیشرفت های که نصیب ملک گردیده بود موجب حسادت او می شده لذا همواره
در برانداختن اساس دولت او میکوشید و منتظر فرصت مناسب بود و چون به تنهایی
نمی توانست باملك مخالفت کند ازینرو تصمیم گرفت که یکی از شهزادگان مغول را
با خود موافق ساخته آنگاه به انکاه زور و قوه او ملک را نابود گرداند . ازینرو در سال
۶۰۶ هـ و قتیکه به نزد کتبو قانونین (یکی از شهزادگان مغول) میرفت ، در
آریانا سنبله ۱۳۳۷

و ادرسکن « (۱) باملك شمس الدين ، که بقصد بدست آوردن «نیمروز» هرات را پشت سر گذاشته در آنجا رسیده بود (ملاقی شد پس از مختصر صحبتی که در میان ایشان رخداد ، علی مسعود با حصول اجازه بسوی مقصود شتافت و ملك شمس الدين در اثر خرد و کیاست و سوا بق وی دریافت که ممکن است در نزد کتب و اوراق نوین سعایت کند و او را علیه وی برانگیز اند لذا امیر شمس الدين اسفزاری را مأمور گردانید که بنزد کتب و اوراق نوین برود و مواظب گفتار علی مسعود باشد خود نیز به سیستان وارد شد و در کوشک علی مسعود فرود آمد (۲)

حکمران سیستان خود را به پیش کتب رسانید و از ملك تاوانست سعایت کرد در نتیجه کتب و چند تن را به همراهی والی سیستان مأمور گردانید که بدان سامان رفته بهر نحوی که میسر شود ملك را بدست آوردند و ضمناً علی مسعود را به وعده های شگرف امیدوار ساخت اما قبل از حرکت ایشان ملك شمس الدين اسفزاری که از جانب زمامدار هرات شاهد اوضاع بود پس از کسب اطلاع با تعجیل هر چه تمامتر خود را در سیستان به نزد ملك شمس الدين رسانید و کتب را رسانید و هر چه که درباره او شنیده بود بوی باز گفت. ملك شمس الدين هم خود را برای دفاع آماده کرده تصمیم گرفت که به هیچ صورتی از کوشک خارج نگردد و اگر علی مسعود بایاران خود به کوشک حمله کنند آنگاه وی نیز بایاران خویش بچنگ مبارزت و رزند با اصرار عفی مسعود بایاران خود کوشک را در محاصره گرفتند و هر قدر کوشیدند و حیل و تزویر بکار بردند تا ملك شمس الدين از کوشک خارج شود ملك از پناگاه خویش بیرون نیامد پس از چند روز مانده که از درون و بیرون قصر

(۱) ادرسکن بروزن مرد افکن شهری است در شرقی اسفزار (حاشیه بیهقی ص ۱۲۵)

(۲) مؤلف تاریخ سیستان رفتن ملك شمس الدين را در آنجا در سال ۶۵۳ نوشته است : « آمدن ملك شمس الدين كرت بحکم فرمان پادشاه وقت منکوقا آن سیستان و خلاف کردن بزرگان سیستان در غیب ملك خود و فرود آوردن او را در قصر ملك خود شمس الدين علی بن مسعود در ماه محرم سال بر ششصد و پنجاه و سه و باز آمدن ملك شمس الدين علی بن مسعود از خدمت کدبغانوین و خانه بروی فرو گرفتن و در خانه در شدن و اعتماد کردن بر ایشان ، و هم در روز گذشته شدن در ماه صفر هم درین سال » (تاریخ سیستان ص ۳۹۸) ولی این نوشته در قبال نوشته سیفی چنانکه پوشیده نیست ارزش ندارد و دست به نظر میرسد .

چه دلرغون پسرندنی دپلتنی او خپرو ساحه پر اختیا مومی معلومات هم وار په وار روښانه کیزی او ددغو نورو وښنائیو په رڼا کی بغلان پخپل قول و سعت او پر اختیا سره دباختر او پخوانی تخارستان په یوه برخه کی په تهره بیاد لویو کوشانیانو په زمانه کی خپل واقعی لخی کرار اشغالوی .

(بغولانگو) چه په پخوانی فارس کی (بغدادنکه) یا (بغه دانه که) او په متوسط فارسی کی (بدان) او په سغدی کی (بغدنک) یا (بغدنغ) بلل کیده او دخپل هماغه پخوانی ضبط دلومړی شکل نه (بغولانگو) (بغلانک) او بغلان شوی دی ، او د ژوندون مجلې د ۱۳۳۵ کال د عقرب په دبر شمه نیټه د اتم کال په ۳۵ گڼه کی لازمه شرح ورکړی شوې ده ، بی لخوا په دومره شهرت نلری . واقعاً شوکا له پخوا چه په سرخ کوتل کښی حفریات شروع شوی نه ووبغلان دتاریخی خاطر انو په دفتر کی څه نوم وښان نه درلود او هیچاحتی ددغه تاریخی نوم دقدامت په باب کښی کومه کوچنی مفکوره نه درلوده په دغو پنځو کلونو کښی چه په سرخ کوتل کی پلتنی او حفریات دوام لری ددغه معبددختیز په دوه کیلو متری کی نوری پلتنی و شوې او په خو لری لخوا یو کی چه په نننی بغلان کښی واقع دی لکه (تپه لیلی) یا کافه ستاره او په چم کلا کښی لځینی شواهد لاس ته راغلل چه هر یوله یوې څنډی نه ددی علاقی دتاریخی سوابقو په اهمیت شاهدتی ورکا کوی انانی و مطالعات فرنگی

یوله هغو لخوا یو څخه چه دمهالکیم شمالی پلخوته په وروستی مسافرت کی موراپدل (چم کلا) ده دغه مصنوع غونډی د اداری بغلان دمرکز په لس کیلو متری فاصله داجیر دویالی په شمال کښی واقع ده او دهغو نورو سورمصنوعی غونډیو په شان چه دباختر په برخو لښی پرتی دی او له قندوز نه تر آقچی او سرپل پوری دافق په هره غاړه او څنډه کښی خپرې شوی دی یونوم لری چه د (چم کلا نه عبارت دی . او البته یو وضعی او نوی نوم دی او احتمال لری چه په دغو وروستیو دورو کښی د (توپ رستم) او (تخت رستم) په شان په هغو باندی

د (چم کلا) یا (کلائی چم) نوم چه د (جمشید) مخفف وی کینو دل شوی وی
چه بی دپوې فولکوروی عنعنې نه بل شی نشی کېدی. او اصل نو په خامخا یو بل شی
وی چه فعلا ئی نه پیدا کیدل مغدوردی او نه ورته دومره ډیر احتیاج لیدل کېزی.
دچم کلا خرابی په اوسنی شکل یو ډیر بسیط حالت لری اود یو داسی ستر مربع نه
مرکب دی چه هر ضلع ئی دوو سوه متره اوږدوالی لری. یوالخی دجنوبی ضلعی په
محور کښی دهغه د لومړنی پلان په اصل کی یو گرد راوتلی لخی جوړ شوی دی.
دهغه دیوال لوړوالی چه د ډېرې زمانی په تېرېدلو سره سولیدلی دی او طبیعی گلان
او گیا گانې ور باندی زرغو نېزی په اوسنی حالت کښی دجلگی له سطحې نه ۱۵
متره دی چه په خرابېدلو اود خاورې په توپېدلو سره یاسنیو برخوئی مائل شکل پیدا
کړی اود شاوخوا لخمکو د گودال له معنی په گمان سره ویل کېدای شی چه بنائی
پخپل شاوخوا کښی یو خندق هم درلود. هغه لوی راوتلی گرد لخی چه دچم کلا په
جنوبی اړخ کښی لېدل کېزی یومهم شی دی او غالب گمان د کومی نظامی مسئلی
سره ارتباط نه لری لکه که چه پری د کلا ټینگی والی او استحکام په نظر کښی وای او
اودغه راوتلی لخی دیو برج مفهوم او حیثیت درلودای نوولی د کلا په کونجونو کښی
جوړ نه شو او ولی د کلا په درېو نورو اړخونو کی ئی کوم اثر او نښه نشته؛ غالب گمان
داسی دی چه دغه راوتلی برخه په کوم مذهبی مفهوم پوری اړه او ارتباط لری او
د کلا په جوړولو کښی ستړی او مې او خامی خپتی لکه چه دلویو کوشانیانو په زمانه
کښی مروجې وې په کار شوی او لکېدلی دی، اود کلا د گردې برخې په ختیزه یا شمال
شرقی ختیزه کښی ئی یو سوری هم لکېدی اود گمان ئی ټولالی او انحنه خر گنده ده
دودانې شواهد د کلا په جنوب شرقی برخه کی د گردو راوتلو لخوا په صورت دلېرې
نه معلومېزی. د کلا دیوال له جنوبی اړخ نه دلاری د آوارولو په وقت کښی په گچی
سپینو تیزو کښی د تیزو ټوټې لاس ته راغلی دی چه په کافه ستاره کی په اداری
بغلان کی د قطن دنائب الحکومگی په مقام کېنودل شوی دی چه په هغو کی یو هیکل
په داسې حال کی لېدل کېزی چه په نقاب او خادر کی ئی لخی پیچلی دی احتمال لری
په په چم کلا یو ستر معبدوی تر هغه لخی پوری چه په سرخ کوتل کی اعمومی ملاحظاتو

نه معلومه شوې. په څه زرار آتشکاه په وروستيو دورو کېنې خارجي وجود درلود. مگردسترو د کوشان شاهانو په زمانه کې په تېره بيا د کنيشکاد سلطنت په دوره کې د لومړۍ مسيحي پېړۍ په وروستيو وختو او دوهمې مسيحي پېړۍ په اوا ټلو کې خاص بيا په هغه زمانه کې چه دهندو کش په شمال کې د کوشانيانو د نفوذ ساحه لامحدوره وه. يو بل دين هم ډېر مروج و چه کوشان شاهان ئې علاقه مند وو او د ځينو نېوله مخې له هغه نه ئې چه (سلطنتي فر) د (شاهي کورنۍ فر) تعبير کړې دى خو تراوسه لا د قطعي نظريې بېکاره کول دوخت نه پخوا يو کار دى.

هر کله چه د چم کلا د خرابو بقايا لويې اولورې او جغرافيايې موقعيت ئې دادارى بغلان په مرکز کې دى او دشمال له خوانه يوې سلسلې غونډيو تر ليرې او پدېزو غاړو پورې دهغو حفاظت کړې او يوه وياله هم دهغې له محالانو نه تير پېړۍ د بولوى او مهم مرکزيت ټولې بڼيگنې په (بغولا نکو) بيا په پخواني بغلان کې مو جوړې وې، او هر کله چه په دغه ولايت کې د لوبو کوشان شاهانو قدرت په دلائلو او شواهدو سره ثابت شوى دى پوره يقين لرم چه چم کلا د مسيح د زمانې په لومړيو پېړيو کې يوه ډېره مهمه برخه وه له احتمال نه ليرې نه ده چه په اصل کې چم کلا لکه چه دهغه نوى نوم څخه هم معلوم پېړۍ (کلا د) (دز او ارگ) به معنې وې په دغه صورت کې گمان کوم چه هغه گرده راوتلى برخه چه په جنوبي اړخ کې ئې لېدل کېږي کوم خاص معبدو چه پخپله د کلا په خوا ندانو او دهغې په اوسېدونکو پورې ئې اختصاص درلود. بايد وويل شي چه د کوشانيانو په زمانه کې حتى معبدو او آتشکدو هم په خارجي لېدنه کنه کې د ټينگې کلا شکل درلود او بارى او برجونه ئې در لودل او دغه کار د سرخ کوتل په معبد کې ليدل شوى دى او معلوم پېړۍ چه دشمالې برخو په پراخو جلگو کې په پخوانيو زمانو کې د حملې او دفاع موضوع حتى د معبدو او آتشکدو په باب کې هم تر سنجش لاندې راتلله او ټولو اوورېدلى اولوستلى مودى چه زرا تشترا (زردشت) د بلخ په يوه آتشکده کې د تورانيانو د لاسه ووژل شو.

د هرا ن ترجمه له ژوندون څخه